

بررسی عوامل مؤثر در رضایتمندی روستاییان از جابجایی‌های فضایی، مکانی روستاها (مطالعه موردی: روستای چهارمحل، شهرستان رودبار)

شهاب نوبخت حقیقی* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، ایران
محمد باسط قرشی مینآباد - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران

پذیرش نهایی: ۹۲/۱۲/۲۵

دریافت مقاله: ۹۱/۱۰/۲۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر رضایتمندی روستاییان در جابجایی‌های فضایی، مکانی روستاها در طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۶۹ به انجام رسیده است. این تحقیق از نوع پیمایشی است که به روش توصیفی - تحلیلی و همبستگی در روستای چهارمحل از توابع بخش خورگام شهرستان رودبار استان گیلان به عمل آمده است. برای انجام این تحقیق از دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه سرپرستان ۷۲۰ خانوار روستای چهارمحل می‌باشد. حجم نمونه براساس فرمول کوکران ۲۵۱ نفر تعیین شد. به منظور تجزیه و تحلیل آماری، متغیرهای متعددی و بصورت متقاطع و دو به دو مورد آزمون قرار گرفتند که برای محاسبه رابطه بین متغیرها از آزمون کای اسکوئر و برای بررسی شدت رابطه بین آن‌ها از آزمون χ^2 (به دلیل غیر پارامتری بودن) استفاده شده است. نتایج حاصل از مقادیر بدست آمده در سطح معناداری با مقدار $\text{sig} = 0/000$ و وجود شدت رابطه با میزان $\text{Cramer's } v=0/000$ در اغلب آزمون‌های بعمل آمده رضایت اهالی روستای چهارمحل از جابجایی فضایی و مکانی و ادغام صورت گرفته، حاصل اقدامات مختلفی از جمله شکل‌گیری ساختار اقتصادی و شغلی در منطقه، برخورداری از امکانات و خدمات زیربنایی، ساخت مسکن با مصالح بهتر، اجرای طرح هادی، افزایش درآمد روستاییان و جلب مشارکت روستاییان بوده است.

واژگان کلیدی: جابجایی روستا، ادغام روستا، ساماندهی روستایی، روستای چهارمحل، بخش خورگام، شهرستان رودبار.

۱. مقدمه

طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی با پیشینه‌ای ۳۰ ساله در ایران از رویکرد ادغام، جابجایی و تجمیع نقاط روستایی کم جمعیت و پراکنده که از آستانه‌های لازم جمعیتی برای خدمات‌رسانی برخوردار نبودند و یا به علت جنگ، سوانح طبیعی از قبیل: زلزله، رانش زمین، سیل و نظایر این‌ها تخریب شده و بازسازی می‌گردیدند، حاصل شد (جعفری، ۱۳۷۷: ۴۳).

طرح‌های ادغام، تجمیع یا ساماندهی روستاهای پراکنده و کوچک که در حال حاضر در ایران انجام می‌شود یکی از راهبردهای عملی مراکز رشد است و سابقه آن در سطح جهان به سال ۱۹۷۶ و کنفرانس ونکوور بر می‌گردد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۱: ۲۱۰). به عبارت دیگر طرح‌های ادغام و تجمیع روستاها در چارچوب طرح‌های ساماندهی مناطق روستایی می‌باشند و همان گونه که ذکر گردید طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی، شامل انواع متعددی از طرح‌ها است که طرح‌های ادغام و تجمیع روستاها یکی از آن‌ها محسوب می‌گردد.

اینگونه طرح‌ها (طرح‌های ادغام و تجمیع روستاها) که در ادبیات علمی از آن بعنوان «اسکان مجدد»^۱ نام برده می‌شود، بدنبال آن است تا از طریق نظام بخشی به توزیع بهینه نقاط روستایی امکانات و خدمات مورد نیاز روستاییان را تأمین نماید (جعفری، ۱۳۷۷: ۴۵).

در شهرستان رودبار بعد از وقوع زلزله در ۳۱ خرداد سال ۱۳۶۹ که تخریب اکثر روستاها را به دنبال داشت برای بازسازی روستاها بنا به شرایطی چون میزان تخریب، مکان و موقعیت و تعداد جمعیت روستا و همچنین سرمایه و نیروی انسانی و ضرورت تسریع در بازسازی، گزینه‌های متعددی مانند جابجایی، بازسازی (ساخت در جا) و تجمیع در دستور کار متولیان امر قرار گرفت. بر این اساس اکثر روستاها در کنار مکان قبلی بازسازی شده و در دو مورد نیز روستاها ادغام شدند که روستاهای نوین‌یاد، چهار محل و دولت آباد نام گرفتند. روستای چهار محل که عوامل مؤثر در میزان رضایتمندی ساکنان آن از جابجایی فضایی - مکانی موضوع این پژوهش است از ادغام چهار روستای سوسف، سرمل، ماشمیان و لیاول علیا شکل گرفته است. انگیزه انجام این تحقیق ارزیابی میزان رضایت ساکنان روستا و عوامل مؤثر بر آن به منظور بهره‌گیری از تجارب و به حداقل رساندن کاستی‌ها در موارد مشابه است.

۲. مروری بر ادبیات تحقیق

۲-۱. مفهوم ادغام و تجمیع روستاها

بررسی نتایج اقدامات انجام یافته در زمینه برنامه‌ریزی و عمران روستایی نشان می‌دهد که جامعه روستایی کشور، با مشکلات متعددی روبروست که اساسی‌ترین آن‌ها عبارتست از: نظام نامناسب

استقرار، پراکندگی ناموزون جمعیت و فعالیت، تعداد زیاد روستاهای کم‌جمعیت، کمبود فرصت‌های شغلی، پایین بودن سطح درآمد، کمبود خدمات، تأسیسات و تجهیزات و عدم تمایل بخش‌های دولتی، عمومی و خصوصی برای سرمایه‌گذاری لازم در نقاط روستایی. در راستای حل مشکلات فوق و نیز تجارب ناموفق گذشته، برنامه ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی مطرح و بعنوان فعالیتی با اهمیت در مجموعه سیاست‌های اجرایی عمران روستایی قرار گرفت. طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی با پیشینه‌ای ۳۰ ساله در ایران از رویکرد ادغام، جابجایی و تجمیع نقاط روستایی کم‌جمعیت و پراکنده که از آستانه‌های لازم جمعیتی برای خدمات‌رسانی برخوردار نبودند و یا به علت سوانح طبیعی (زلزله، رانش زمین، سیل و نظایر این‌ها تخریب شده و بازسازی می‌گردیدند، حاصل شد. لیکن در حال حاضر، بحث ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی مفهومی وسیع‌تر از تجمیع، جابجایی و یا ادغام روستاهای کوچک و پراکنده دارد (جعفری، ۱۳۷۷: ۴۳). طرح‌های ادغام، تجمیع یا ساماندهی روستاهای پراکنده و کوچک که در حال حاضر در ایران انجام می‌شود یکی از راهبردهای عملی مراکز رشد است و سابقه آن در سطح جهان به سال ۱۹۷۶ و کنفرانس ونکوور بر می‌گردد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۱: ۲۱۰).

به عبارت دیگر طرح‌های ادغام و تجمیع روستاها در چارچوب طرح‌های ساماندهی مناطق روستایی قرار دارد و همانگونه که ذکر گردید طرح‌های ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی، شامل انواع متعددی از طرح‌هاست که طرح‌های ادغام و تجمیع روستاها یکی از آن‌ها محسوب می‌گردد. اینگونه طرح‌ها (طرح‌های ادغام و تجمیع روستاها) که در ادبیات علمی از آن بعنوان «اسکان مجدد» نام برده می‌شود، بدنبال آن است تا از طریق نظام بخشی به توزیع بهینه نقاط روستایی امکانات و خدمات مورد نیاز روستاییان را تأمین نماید. براین اساس ادغام و تجمیع روستاها بدین ترتیب تعریف می‌گردند:

طرح ادغام روستاها: از این روش عمدتاً در مورد روستاهایی که از نظر جمعیتی کوچک مقیاس هستند و از امکانات و قابلیت‌های اقتصادی و رفاهی اندکی برای ادامه حیات برخوردارند، استفاده می‌شود. در این حالت جمعیت روستاهای یادشده در یک روستای بزرگتر و یا یکی از همان روستاهای کوچک اما دارای امکانات یا قابلیت‌های محیطی، اقتصادی برای رشد و توسعه، ادغام می‌شوند. این روش به دو شکل ادغام تدریجی و ادغام دفعتی صورت می‌گیرد (جعفری، ۱۳۷۷: ۴۵).

در کاربرد روش ادغام، نزدیکی روستای منتخب برای تجمیع جمعیت به روستاهای مورد نظر برای تخلیه جمعیتی، از جمله اصولی است که ضمن ایجاد امکان استمرار بهره‌برداری از منابع تولیدی قبلی، نقش مهمی در موفقیت روش دارد.

طرح تجمیع روستاها: این روش نیز همانند جابجایی عمدتاً در مورد روستاهای کم‌جمعیت و پراکنده‌ای که از امکانات و قابلیت‌های محیطی و اقتصادی ناچیزی برای ادامه حیات برخوردارند یا دارای مشکل حاد طبیعی بوده و یا استقرار آن‌ها در مکان فعلی بنابر الزامات سیاسی و امنیتی مقدور نیست، به کار گرفته می‌شود. در این روش، روستاهای یادشده در مکانی جدید که سابقه زیستی و سکونتی ندارند، تجمیع می‌شوند. این شیوه می‌تواند به دو صورت تجمیع تدریجی و تجمیع دفعتی انجام گیرد.

۲-۲. دیدگاه‌های مربوط به جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها

امروزه وجود برخی مسایل از قبیل، مهاجرت روستاییان به شهرها، عدم برخورداری روستاها از امکانات و خدمات مورد نیاز، آسیب‌پذیری شدید روستاها را در مقابل حوادث و مخاطرات طبیعی و ... سبب شده‌اند که روند برنامه‌های توسعه‌ای کشور خصوصاً در مناطق روستایی باکندی و مشکل مواجه شود (رضوانی، ۱۳۸۳: ۲۹-۲). بروز مسایل این‌چنینی در مناطق روستایی باعث گردید که از سوی برنامه‌ریزان و محققین در حوزه روستا و توسعه روستایی دو دیدگاه مطرح شود.

طرفداران دیدگاه اول براین عقیده‌اند که نابسامانی نظام استقرار سکونتگاه‌های روستایی، پراکنش روستاها و جمعیت کم آن‌ها عامل اصلی عدم موفقیت برنامه‌های توسعه روستایی است. در حالی که در دیدگاهی دیگر نظام استقرار سکونتگاه‌های روستایی و کم‌بودن جمعیت برخی از روستاها را عامل اصلی عدم موفقیت برنامه‌های توسعه روستایی نمی‌داند. هریک از دیدگاه‌های مطرح شده به تناسب تفکرات خود راهبردهایی را در جهت حل چالش پیش‌رو مطرح ساخته‌اند.

یکی از راهبردهای مطرح مرتبط با دیدگاه اول تجمیع روستاهای کم جمعیت و پراکنده و اسکان مجدد جمعیت‌های روستایی است که عمدتاً با هدف عمران و توسعه روستایی و خدمات‌رسانی بهتر به روستاها انجام پذیرفته و در مجموعه مباحث توسعه روستایی بعنوان یکی از راهبردهای دگرگون‌سازی یا رادیکال شناخته می‌شود.

سابقه اجرای این راهبرد در کشور که در قالب طرح‌های ساماندهی روستاهای پراکنده مطرح شده‌است به برنامه عمرانی پنجم (۱۳۵۶-۱۳۵۲) پیش از انقلاب و مطالعات گروه بتل^۱ باز می‌گردد. بعد از پیروزی انقلاب نیز مقوله جابجایی، ادغام و تجمیع روستاهای پراکنده مورد پیگیری مسئولین قرار گرفت بطوری که در برنامه‌های توسعه‌ای کشور نیز می‌توان این امر را به وضوح مشاهده کرد. به عبارت دیگر در پیش و بعد از انقلاب موضوع جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها در قالب برنامه‌های عمرانی و برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... مورد تأکید برنامه‌ریزان قرار داشته‌است. **موافقان طرح‌های جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها:** همانطور که قبلاً نیز بدان اشاره گردید، طرح‌های جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها در کشور دارای طرفدارانی بوده‌است. این عده از افراد که اغلب شامل مسئولین اجرایی و برنامه‌ریزان توسعه روستایی و متخصصان فنی - مهندسی و کارشناسان زمین‌شناسی هستند دلایلی را مطرح می‌سازند که اجرای طرح‌های جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها در کشور را توجیه می‌نماید. به عقیده این دسته از افراد دولت توانایی خدمات‌رسانی به روستاهای کوچک و کم‌خانوار را ندارد و پراکندگی روستاها در نقاط متعدد سرزمین، مانع عمده در مسیر توسعه روستایی کشور محسوب می‌شود و ارائه امکانات و خدمات به آن‌ها مستلزم صرف هزینه‌های بسیاری است که در صورت ادغام اینگونه روستاها به میزان قابل توجهی کاهش می‌یابد و یا اینکه از نظر برخی کارشناسان زمین‌شناسی و مهندسان معماری و شهرسازی، جابجایی روستاها به لحاظ مسائل فنی مانند

لغزش زمین، حرکات زمین، ریزش کوه، زلزله‌خیزی و سایر پدیده‌های زمین‌شناختی و بطور کلی به خاطر ناپایداری محیط فیزیکی سکونتگاه، ضروری می‌دانند. موافقان اجرایی شدن طرح مذکور در کشور دلایلی دیگری را نیز عنوان می‌نمایند که از جمله آن‌ها می‌توان به دلایل سیاسی و امنیتی، اجرای برنامه‌های توسعه روستایی و اجرای طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی اشاره کرد.

مخالفان اجرای طرح‌های جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها: طرح‌های جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها چه در سطح داخلی و چه در سطح بین‌المللی دارای مخالفانی است. به عبارت دیگر این دسته از محققان مشکلات و چالش‌های پیش روی توسعه روستایی را ناشی از نظام استقرار سکونتگاه‌های روستایی نمی‌دانند و مبنای مخالفت آنان از اجرای اینگونه طرح‌ها، نتایج مطالعاتی است که در پیامد سنجی اجرای طرح‌های جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها بعمل آمده‌است. پیش از پرداختن به دیدگاه‌های مذکور، لازم است اشاره‌ای مختصر به سابقه اجرای سیاست جابجایی، ادغام و تجمیع در کشور داشته باشیم.

۲-۳. سابقه اجرای سیاست جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها در کشور

بررسی سابقه اجرای سیاست جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها در کشور نیز از ابتدا تاکنون این موضوع را نشان می‌دهد که این سیاست نه در شرایط عادی بلکه عمدتاً در شرایط خاص بازسازی مناطق روستایی آسیب‌دیده اجرا شده‌است. اولین مورد شناخته شده اجرای این سیاست به سال ۱۳۴۷ و بازسازی مناطق زلزله‌زده جنوب خراسان باز می‌گردد. پس از آن در سال ۱۳۵۶ بازسازی مناطق آسیب‌دیده از زلزله در استان چهارمحال و بختیاری، سیاست تجمیع و ادغام اجرا گردید.

در ادامه می‌توان به امر بازسازی مناطق آسیب‌دیده از سیل در استان سیستان و بلوچستان طی سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۷۰، روستاهای سیل‌زده در استان فارس ۱۳۷۲، بازسازی مناطق جنگ‌زده در استان خوزستان طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۶۸ و طرح تفصیلی و آماده‌سازی محور شلمچه ۱۳۷۳ و بازسازی مناطق زلزله‌زده گیلان و زنجان در سال ۱۳۶۹ اشاره کرد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۸۹). اغلب نتایج مطالعاتی که در زمینه پیامدهای اجرای اینگونه طرح‌ها بعمل آمده است نشانگر این واقعیت بوده که این طرح‌ها نتوانسته نتایج مطلوبی را بدنبال داشته‌باشند.

همانطور که اشاره شد برخی از محققان در زمینه برنامه‌ریزی مناطق روستایی اعتقادی به جابجایی، ادغام و تجمیع روستاهای پراکنده نداشته‌اند و به بیان دیگر مباحثی از قبیل مهاجرت روستاییان به شهرها، تعدد و پراکنش شدید روستاها، کمی جمعیت روستاها و ... و در نهایت وضعیت استقرارگاه‌های روستایی را عاملی برعدم موفقیت طرح‌های توسعه روستایی قلمداد نمی‌نمایند. و طرح اینگونه موضوعات را به مثابه عدم توانایی در حل مسئله و در نتیجه حذف صورت مسئله بیان می‌کنند (شهبازی، ۱۳۷۱: ۱).

از جمله مهمترین محققین که در رابطه با طرح‌های جابجایی، ادغام و تجمیع روستاها به اظهارنظر پرداخته و به نوعی با آن به مخالفت پرداخته‌اند می‌توان به اسماعیل شهبازی اشاره کرد. ایشان ادغام

روستاها را یک اشتباه بزرگ می‌داند. شهبازی در مقاله‌ای با عنوان «ادغام روستاها یک اشتباه بزرگ» موضوع ادغام روستاها بواسطه کوچک و کم خانوار بودن روستاها و پراکندگی آن‌ها در نقاط مختلف و عدم توانایی دولت در خدمت‌رسانی به تمام روستاهای پراکنده را که در باب توسعه و عمران روستایی بیان می‌شود را به مثابه عدم توانایی در حل مسئله و پاک کردن صورت مسئله قلمداد می‌نماید. ایشان در رد نظریه ادغام روستاها، نظریات خود را در قالب چهار مبحث ارایه می‌نماید که این مباحث عبارتند از:

- اجمالی از عوارض ناشی از تقلیل بهره‌برداری از منابع موجود
  - اجمالی از عوارض ناشی از جا به جایی و ادغام روستا
  - اجمالی از عوارض ناشی از عدم پراکندگی جمعیت بر عرصه سرزمین
  - اجمالی از مدلی برای تسهیل در خدمات‌رسانی به روستاهای کوچک و پراکنده
- شهبازی اضافه می‌نماید چارچوبی علمی از نظریه ادغام روستاها تاکنون منتشر نشده‌است. لذا آن را می‌توان در حد یک سیاست سطحی و بی‌پایه تلقی کرد (شهبازی، ۱۳۷۱: ۲۸-۱).
- از دیگر مطالعات از این دست می‌توان به مطالعات سعیدی اشاره کرد؛ سعیدی می‌نویسد: «در واقع، آنچه که به روند فروپاشی آبادی‌های کوچک در کنار سایر عوامل، دامن می‌زند، بی‌توجهی به آن‌ها در برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای است، تا جایی که در برنامه‌های اجتماعی - اقتصادی و نیز برنامه‌های اجرایی در زمینه‌های خدمات‌رسانی، بهسازی و نوسازی، معمولاً آبادی‌های زیر ۵۰ خانوار در حاشیه و بطور استثنایی ملحوظ می‌شوند. در این راستا، معمولاً چنین استدلال می‌شود که خدمات‌رسانی به اینگونه آبادی‌ها و هرگونه اقدام برای آن‌ها، اقتصادی نیست و قاعدتاً با نگرش مبتنی بر اقتصادسنجی و با تأکید بر هزینه‌های اقتصادی، هزینه‌های اجتماعی و نیز هزینه‌های سیاسی فروپاشی اینگونه آبادی‌ها را در نظر نمی‌گیریم و به سادگی از یاد می‌بریم که این دسته از آبادی‌ها هنوز هم سهم قابل توجهی از روستانشینان کشور را از لحاظ سکونت و معیشت به خود اختصاص می‌دهند که در صورت امحای آن‌ها، این جمعیت مسلماً جذب روستاهای دیگر نشده، بلکه به سوی شهرهای دور و نزدیک سرازیر خواهند شد.

در واقع ناچیز بودن سهم جمعیت آبادی‌های کوچک، برخلاف آنچه که معمولاً مطرح می‌شود، به معنای کم‌اهمیت بودن این دسته از روستاها از لحاظ بهره‌برداری‌ها و غیراقتصادی بودن آن‌ها از لحاظ خدمات‌رسانی نیست، بلکه از آن جا که اینگونه واحدهای پراکنده عمدتاً از منابع ذاتاً نقطه‌ای سرزمین بهره می‌گیرند، بسیاری از آن‌ها در صورت اتصال منطقی به شبکه‌ای فعال و مؤثر از سکونتگاه‌ها که براساس سلسله مراتبی مرتب و کار آمد استوار باشد، بخوبی می‌توانند به نقش ارزنده خود در بهره‌گیری از منابع پراکنده سرزمین ادامه دهند. البته چنین پیشنهادی به هیچ معنا به مفهوم ادغام یا تجمیع روستاها بویژه روستاهای کوچک نیست (سعیدی، ۱۳۷۵: ۷۶-۶۷).

کردوانی نیز در مقاله خود تحت عنوان بررسی مسائل ایجاد شهرک در مناطق بیابانی بویژه کویری ایران استدلال دولت مبنی بر عدم امکان خدمات‌رسانی به روستاها در کشور بواسطه پراکنده بودن آن‌ها در عرصه جغرافیایی کشور و ضرورت ایجاد شهرک و اسکان چندین روستا در آن را مورد نقد قرار داده‌است. ایشان با اشاره بر خصوصیات مناطق کویری و بیابانی و محدودیت‌های طبیعی در این منطقه به پیامدهای ناشی از ایجاد شهرک را در ابعاد مختلف مورد بررسی قرار داده است (کردوانی، ۱۳۶۵: ۲۱۳).

۳. روش‌شناسی تحقیق

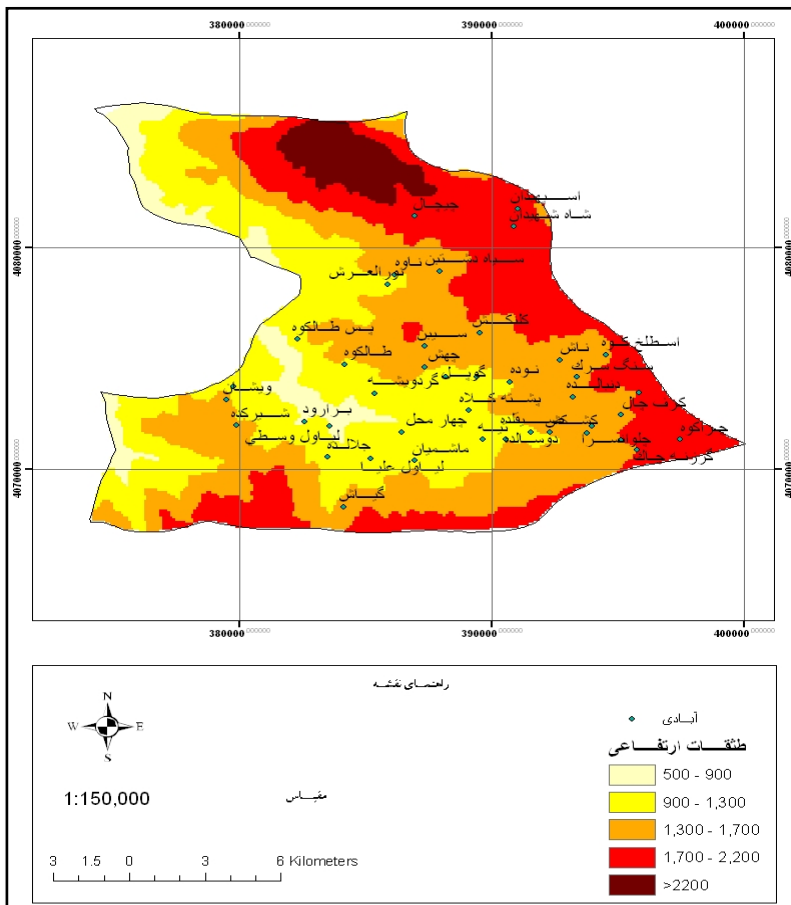
این تحقیق از نظر تقسیم‌بندی بر مبنای هدف از جمله تحقیقات کاربردی بشمار می‌رود و از جنبه‌های دیگر این تحقیق با توجه به ابعاد مسئله (اهداف و متغیرها) و روش، از جمله تحقیقات توصیفی-تحلیلی به شمار می‌رود. لازم به ذکر اینک به منظور مطالعه عمقی و برای دستیابی به متغیرها و روابط بین آن‌ها، از روش همبستگی نیز استفاده شده است. در این تحقیق بطور عمده از دو روش اسنادی و میدانی استفاده شده‌است در روش اسنادی این تحقیق، اسناد و ابزاری از جمله: کتب، مقاله‌ها، گزارش‌ها، نقشه‌ها، آمارنامه‌ها و سایت‌های اینترنتی مورد استفاده قرار گرفتند و در روش میدانی از یک پرسش‌نامه استفاده شده است. مطابق اطلاعات مربوط به سرشماری سال ۱۳۸۵ روستای چهارمحل دارای ۷۲۰ خانوار و ۳۰۰۳ نفر جمعیت بوده است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۲۵۱ تعیین گردید. برای کنترل و اصلاح پرسش‌نامه، در مرحله پیش‌آزمون تعداد ۳۰ نفر از سرپرستان خانوارها انتخاب و پرسش‌نامه تکمیل شده‌است. به منظور جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های قابل قبول و متناسب با اهداف و فرضیات پژوهش سعی شده است تا از طریق نمونه‌گیری سهمیه‌ای تصادفی، نمونه‌های مورد نیاز از سرپرستان خانوارهای روستایی منطقه مورد مطالعه انتخاب و پرسش‌نامه تکمیل گردد. بدین ترتیب شیوه نمونه‌گیری این پژوهش بصورت خوشه‌ای و تصادفی ساده انجام شده‌است.

۴. محدوده مورد مطالعه

محدوده این تحقیق روستای چهارمحل از توابع دهستان دلفک، بخش خورگام، شهرستان رودبار، استان گیلان می‌باشد. روستای چهارمحل پس از زلزله ۳۱ خرداد ماه سال ۱۳۶۹ و از ادغام چهار روستا با نام‌های سوسف، سرمل، لیاول‌علیا و ماشمیان بوجود آمد (رحمتی، ۱۳۷۵: ۳۰۳).

بخش خورگام بین مختصات، $35^{\circ} 49'$ تا $52^{\circ} 49'$ طول جغرافیایی و $45^{\circ} 36'$ تا $55^{\circ} 36'$ عرض شمالی قرار گرفته‌است. این محدوده در منطقه کوهستانی (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۳۳) و در ارتفاع ۱۰۰۰ متری از سطح دریا قرار دارد (فرهنگ آبادی‌ها، ۱۳۸۵ و وزارت جهاد کشاورزی). این بخش از سمت شمال و غرب با دهستان‌های بلوکات، رحمت‌آباد و دشتویل از بخش رحمت‌آباد و بلوکات و از سمت جنوب‌غربی با دهستان کلشتر از بخش مرکزی و از سمت شرق با

شهرستان سیاهکل محدود می‌شود (شکل ۱). این بخش شامل دو دهستان به اسامی خورگام و دلفک می‌باشد و طبق اطلاعات موجود دارای ۴۳ روستا و یک مرکز شهری است و مرکز آن شهر بره‌سر می‌باشد (سالنامه آماری استان گیلان، ۱۳۸۵: ۶۸). آب و هوای این منطقه کوهستانی سرد تا معتدل می‌باشد براساس اطلاعات واحد GIS سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، بخش خورگام دارای مساحتی برابر ۲۹۵/۳۶۰ کیلومترمربع می‌باشد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۸۵: ۲۳). طبق اطلاعات مربوط به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، بخش خورگام دارای ۲۹۹۸ خانوار و ۱۰۶۶۸ نفر جمعیت می‌باشد. که از این تعداد ۴۹۷۷ مرد و ۵۶۹۱ نفر زن هستند (<http://www.mpo-gl.ir/data/amar/sarshomari-85>).

شکل ۱. موقعیت روستای چهار محل در بخش خورگام در شهرستان رودبار

۵. یافته‌ها

۵-۱. یافته‌های توصیفی

با توجه به اهمیت مقوله اشتغال در جلب رضایت ساکنان روستای چهارمحل از جابجایی، در پرسش‌نامه دیدگاه پاسخ‌گویان در خصوص میزان تأثیر اشتغال بر رضایتمندی آن‌ها از جابجایی مورد پرسش قرار گرفت. نتایج مندرج در جدول (۱) نشان می‌دهد که ۲۰۰ نفر برابر با ۷۹/۷ درصد پاسخ‌گویان تأثیر اشتغال بر رضایتمندی از جابجایی را در حد زیاد اعلام کردند. ضمناً ۴۱ نفر معادل ۱۶/۳ درصد پاسخ‌گویان نیز تأثیر اشتغال بر رضایتمندی از جابجایی را در حد خیلی زیاد ارزیابی کردند. بنابر این می‌توان نتیجه گرفت که اکثر پاسخ‌گویان تأثیر اشتغال بر رضایتمندی از جابجایی فضایی - مکانی روستایی را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۱. تأثیر اشتغال و رضایت مردم از جابجایی

مورد	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
هیچ	-	-	-	-
کم	۳	۱/۲	۳	۱/۲
متوسط	۷	۲/۸	۱۰	۴
زیاد	۲۰۰	۷۹/۷	۲۱۰	۸۳/۷
خیلی زیاد	۴۱	۱۶/۳	۲۵۱	۱۰۰
جمع	۲۵۱	۱۰۰	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

بر اساس نتایج جدول (۲) ۱۸۰ نفر برابر با ۷۱/۷ درصد پاسخ‌گویان تأثیر اشتغال بر رضایتمندی از جابجایی را در حد زیاد اعلام کردند. ضمناً ۶۶ نفر معادل ۲۶/۳ درصد پاسخ‌گویان نیز تأثیر اشتغال بر رضایتمندی از جابجایی را در حد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. بنابر این می‌توان بیان کرد که اکثر پاسخ‌گویان تأثیر افزایش درآمد را بر رضایتمندی از جابجایی فضایی - مکانی روستایی را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۲. تأثیر افزایش درآمد و رضایت مردم از جابجایی

مورد	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
هیچ	-	-	-	-
کم	-	-	-	-
متوسط	۵	۲	۵	۲
زیاد	۱۸۰	۷۱/۷	۱۸۵	۷۳/۷
خیلی زیاد	۶۶	۲۶/۳	۲۵۱	۱۰۰
جمع	۲۵۱	۱۰۰	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

با توجه به اجرای طرح هادی روستایی پس از جابجایی و ادغام در روستای چهارمحل، این پرسش از پاسخ‌گویان به عمل آمد که اجرای طرح هادی تا چه اندازه در رضایتمندی از جابجایی تأثیر داشته است. که در این خصوص ۱۳۲ نفر برابر با ۵۲/۶ درصد پاسخ‌گویان تأثیر اجرای طرح هادی در روستا را بر رضایتمندی از جابجایی را در حد خیلی زیاد اعلام کردند. این در حالی است که ۱۰۸ نفر از پاسخ‌گویان معادل ۴۳ درصد آنان نیز تأثیر اجرای طرح هادی در روستا را بر رضایتمندی از جابجایی را در حد زیاد بیان کرده‌اند. این نشان می‌دهد که اکثر پاسخ‌گویان تأثیر اجرای طرح هادی در روستا را بر رضایتمندی از جابجایی را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۳. تأثیر اجرای طرح هادی در روستا و رضایت مردم از جابجایی

مورد	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
هیچ	-	-	-	-
کم	-	-	-	-
متوسط	۱۱	۴/۴	۱۱	۴/۴
زیاد	۱۰۸	۴۳	۱۱۹	۴۷/۴
خیلی زیاد	۱۳۲	۵۲/۶	۲۵۱	۱۰۰
جمع	۲۵۱	۱۰۰	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

براساس نتایج جدول (۴) ۲۰۸ نفر برابر با ۸۲/۹ درصد پاسخ‌گویان تأثیر بهره‌مندی از خدمات زیربنایی بر رضایتمندی از جابجایی را در حد زیاد اعلام کردند. ضمناً ۳۳ نفر معادل ۱۳/۱ درصد پاسخ‌گویان نیز تأثیر بهره‌مندی از خدمات زیربنایی رضایتمندی از جابجایی را در حد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. بنابراین می‌توان بیان کرد که اکثر پاسخ‌گویان تأثیر بهره‌مندی از خدمات زیربنایی را بر رضایتمندی از جابجایی فضایی - مکانی روستایی را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۴. تأثیر بهره‌مندی از خدمات زیربنایی و رضایت مردم از جابجایی

مورد	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
هیچ	-	-	-	-
کم	۲	۰/۸	۲	۰/۸
متوسط	۸	۳/۲	۱۰	۴
زیاد	۲۰۸	۸۲/۹	۲۱۸	۸۶/۹
خیلی زیاد	۳۳	۱۳/۱	۲۵۱	۱۰۰
جمع	۲۵۱	۱۰۰	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد که ۱۸۳ نفر برابر با ۷۳ درصد پاسخ‌گویان تأثیر عدم بهره‌مندی از خدمات زیربنایی قبل از جابجایی را بر رضایتمندی از جابجایی، در حد زیاد اعلام کردند. ضمناً ۴۵ نفر معادل ۱۷/۸ درصد پاسخ‌گویان نیز تأثیر عدم بهره‌مندی از خدمات زیربنایی قبل از جابجایی را از رضایتمندی بعد از جابجایی، در حد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. بنابر این می‌توان بیان کرد که اکثر پاسخ‌گویان تأثیر عدم بهره‌مندی از خدمات زیربنایی پیش از جابجایی و رضایت مردم از جابجایی فضایی - مکانی روستایی را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۵. تأثیر عدم بهره‌مندی از خدمات زیربنایی پیش از جابجایی و رضایت مردم از جابجایی

مورد	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
هیچ	۲	۰/۸	۲	۰/۸
کم	۵	۲	۷	۲/۸
متوسط	۱۶	۶/۴	۲۳	۹/۲
زیاد	۱۸۳	۷۳	۲۰۶	۸۲/۲
خیلی زیاد	۴۵	۱۷/۸	۲۵۱	۱۰۰
جمع	۲۵۱	۱۰۰	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

براساس نتایج جدول (۶) ۱۵۸ نفر برابر با ۶۲/۹ درصد پاسخ‌گویان تأثیر ساخت مسکن با مصالح بهتر بعد از جابجایی و رضایت مردم از جابجایی را در حد زیاد اعلام کردند. ضمناً ۸۲ نفر معادل ۳۲/۷ درصد پاسخ‌گویان نیز تأثیر ساخت مسکن با مصالح بهتر بعد از جابجایی و رضایت مردم از جابجایی، در حد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. بنابر این می‌توان بیان کرد که اکثر پاسخ‌گویان تأثیر ساخت مسکن با مصالح بهتر بعد از جابجایی و رضایت مردم از جابجایی فضایی - مکانی روستایی را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۶. تأثیر ساخت مسکن با مصالح بهتر بعد از جابجایی و رضایت مردم از جابجایی

مورد	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
هیچ	۱	۰/۴	۱	۰/۴
کم	۴	۱/۶	۵	۲
متوسط	۶	۲/۴	۱۱	۴/۴
زیاد	۱۵۸	۶۲/۹	۱۶۹	۶۷/۳
خیلی زیاد	۸۲	۳۲/۷	۲۵۱	۱۰۰
جمع	۲۵۱	۱۰۰	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

با توجه به اهمیت مقوله مشارکت در جلب رضایت ساکنان روستای چهارمحل از جابجایی، در پرسش نامه دیدگاه پاسخ‌گویان در خصوص میزان جلب نظر و مشارکت روستاییان و رضایتمندی آن‌ها از جابجایی مورد پرسش قرار گرفت. نتایج مندرج در جدول (۷) نشان می‌دهد که ۲۱۱ نفر برابر با ۸۴

درصد پاسخ‌گویان تأثیر جلب نظر و مشارکت روستاییان بر رضایتمندی از جابجایی را در حد زیاد اعلام کردند. ضمناً ۲۴ نفر معادل ۹/۶ درصد پاسخ‌گویان نیز تأثیر جلب نظر و مشارکت روستاییان بر رضایتمندی از جابجایی را در حد خیلی زیاد ارزیابی کردند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت، اکثر پاسخ‌گویان تأثیر جلب نظر و مشارکت اهالی را بر رضایتمندی از جابجایی فضایی - مکانی روستایی را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۷. جلب نظر و مشارکت روستاییان و رضایت مردم از جابجایی

مورد	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
هیچ	-	-	-	-
کم	۳	۱/۲	۳	۱/۲
متوسط	۱۳	۵/۲	۱۶	۶/۴
زیاد	۲۱۱	۸۴	۲۲۷	۹۰/۴
خیلی زیاد	۲۴	۹/۶	۲۵۱	۱۰۰
جمع	۲۵۱	۱۰۰		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

۱-۵. یافته‌های تحلیلی

- میزان همبستگی متغیرهای رضایت از جابجایی و اشتغالزایی: برای یافتن ضریب معنی‌داری بین دو متغیر یاد شده از آزمون χ^2 و برای محاسبه شدت رابطه از ضریب Cramer's V استفاده شده است. از اینرو با توجه به اینکه ضرایب بدست آمده و سطح معنی‌داری Sig= 0/000، می‌توان عنوان نمود که بین دو متغیر رابطه وجود دارد و با توجه به مقدار شدت رابطه محاسبه شده به میزان Cramer's V=0/003، رابطه بین دو متغیر از شدت مناسبی برخوردار نمی‌باشد.

- میزان همبستگی متغیرهای رضایت از جابجایی و افزایش درآمد روستاییان: به منظور محاسبه ضریب معنی‌داری بین دو متغیر فوق‌الذکر از آزمون χ^2 استفاده گردید و برای محاسبه شدت رابطه از ضریب Cramer's V استفاده شده است. از اینرو با توجه تعیین ضرایب بدست آمده سطح معنی‌داری Sig = 0/000 و Cramer's v= 0/000 می‌توان بیان کرد که بین دو متغیر رابطه وجود دارد که از شدت مناسبی نیز برخوردارند.

- میزان همبستگی متغیرهای رضایت از جابجایی و اجرای طرح هادی در روستا: با توجه محاسبه ضرایب بدست آمده مبنی بر، سطح معنی‌داری Sig = 0/000، و مقدار آزمون Cramer's v=0/000 در نتیجه این دو متغیر دارای رابطه معنی‌داری هستند که از شدت رابطه مناسبی نیز برخوردار می‌باشند.

- میزان همبستگی متغیرهای رضایت از جایجایی و بهره‌مندی از خدمات زیربنایی: نتایج بررسی‌ها حاکی از وجود رابطه میان دو متغیر رضایت از جایجایی و برخورداری از امکانات دارد زیرا با توجه به ضریب بدست آمده سطح معنی‌داری $\text{Sig} = 0/000$ و $\text{Cramer's } v = 0/000$ این نتیجه حاصل شد که بین دو متغیر رابطه معنی‌دار وجود دارد که شدت رابطه آن‌ها نیز در حد مناسب می‌باشد.

- میزان همبستگی متغیرهای رضایت از جایجایی و عدم بهره‌مندی از خدمات زیربنایی پیش از جایجایی: با توجه به ضریب بدست آمده مبنی بر سطح معنی‌داری $\text{Sig} = 0/000$ و $\text{Cramer's } v = 0/000$ بین دو متغیر رابطه معنی‌دار و با شدت زیاد و مناسب وجود دارد.

- میزان همبستگی متغیرهای رضایت از جایجایی و ساخت مساکن با مصالح بهتر بعد از جایجایی: با عنایت به اینکه ضرایب بدست آمده در محاسبه سطح معنی‌داری میان دو متغیر با میزان $\text{Sig} = 0/000$ و $\text{Cramer's } v = 0/000$ می‌باشد در نتیجه می‌توان ادعان داشت که بین این دو متغیر رابطه معنی‌داری وجود دارد که از شدت مناسبی نیز برخوردار هستند.

- میزان همبستگی متغیرهای رضایت از جایجایی و جلب نظر و مشارکت روستاییان: نتایج بررسی‌ها حاکی از وجود رابطه میان دو متغیر رضایت از جایجایی و جلب نظر و مشارکت مردم دارد بطوریکه با توجه به ضریب بدست آمده در سطح معنی‌داری $\text{Sig} = 0/000$ و $\text{Cramer's } v = 0/000$ این نتیجه حاصل می‌شود که بین دو متغیر رابطه معنی‌دار وجود دارد که شدت مناسبی برخوردارند.

جدول ۸. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون

متغیر اصلی	متغیر وابسته	PEARSON CHI-SQUARE	DF	SIG	CRAMER'S V
اشتغالزایی	رضایت از جایجایی	۸۷۴/۳	۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳
افزایش درآمد روستاییان	رضایت از جایجایی	۹۴۶/۱۹	۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
اجرای طرح هادی در روستا	رضایت از جایجایی	۳۲۷/۱۸	۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
بهره‌مندی از خدمات زیربنایی	رضایت از جایجایی	۵۸۶/۱۱	۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
عدم بهره‌مندی از خدمات زیربنایی پیش از جایجایی	رضایت از جایجایی	۵۳۴/۲۱	۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
ساخت مساکن با مصالح بهتر بعد از جایجایی	رضایت از جایجایی	۷۲۳/۱۱	۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
جلب نظر و مشارکت مردم	رضایت از جایجایی	۳۵۴/۱۶	۳	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

۶. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از مقادیر بدست آمده نشان دهنده وجود رابطه با شدت‌های مناسب و زیاد بین متغیرهای مورد بررسی در تحقیق حاضر دارد. بنابراین می‌توان اینگونه بیان داشت که رضایت اهالی روستای چهارمحل از جایجایی فضایی و مکانی و ادغام صورت گرفته حاصل اقدامات مختلفی از جمله شکل‌گیری ساختار اقتصادی و شغلی در منطقه، برخورداری از امکانات و خدمات زیربنایی، ساخت

مساکن با مصالح بهتر، اجرای طرح هادی، افزایش درآمد روستاییان، جلب مشارکت روستاییان بوده است که این مهم در طول ایام (به مدت ۱۶ سال) بوقوع پیوسته و توانسته است با ایجاد تغییرات در شرایط زندگی اهالی روستای چهارمحل فراهم کننده فضایی باشد تا ساکنین روستا در آن از لحاظ روانی احساس امنیت نمایند و در نهایت از جابجایی رضایت پیدا کنند.

۷. منابع

۱. پاپلی یزدی، محمدحسین و ابراهیمی، محمدامیر، ۱۳۸۱، نظریه‌های توسعه روستایی، چاپ اول، انتشارات سمت.
۲. توکلی، جعفر، ۱۳۸۰، مروری بر نظریات و تجارب موجود در زمینه تجمیع روستاها و پروژه‌های اسکان، مجله جهاد، شماره ۲۴۵-۲۴۴، سال بیست و یکم، آذر و دی.
۳. توکلی، جعفر، ۱۳۸۰، مروری بر نظریات و تجارب موجود در زمینه تجمیع روستاها و پروژه‌های اسکان، مجله جهاد، شماره ۲۴۷-۲۴۶، سال بیست و یکم، بهمن و اسفند.
۴. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۳، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، چاپ اول، نشر قومس.
۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۸۲، اطلس استان گیلان، جلد اول، معاونت آمار و اطلاعات، واحد GIS.
۶. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۸۴، اطلس استان گیلان، جلد دوم، معاونت آمار و اطلاعات، واحد GIS.
۷. سعیدی، عباس، ۱۳۷۵، جایگاه روستاهای کوچک در برنامه‌ریزی توسعه زمین، فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، سال یازدهم، شماره ۴، شماره پیاپی ۴۳.
۸. شهبازی، اسماعیل، ۱۳۷۵، ادغام روستاها یک اشتباه بزرگ، مجموعه مقاله‌ها، دومین کنفرانس برنامه و توسعه، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، ۱۵ تا ۱۷ دی ماه ۱۳۷۱، انتشارات موسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه.
۹. کردوانی، پرویز، ۱۳۷۵، بررسی مسایل ایجاد شهرک در مناطق بیابانی به ویژه کویری ایران، مجموعه مقالات سمینار، جغرافی، شماره یک، انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی، آستان قدس رضوی، اردیبهشت.
۱۰. مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، گزیده نتایج.
۱۱. مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ۱۳۸۵، فرهنگ آبادی‌ها، وزارت جهاد کشاورزی.
۱۲. ناظری، احمد، ۱۳۹۰، ارزیابی مکانی خدمات آموزشی با تأکید بر تحولات جمعیتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.